

Ο Ιάννης Ξενάκης στην Αρχιτεκτονική Σχολή του Πανεπιστημίου Columbia ... και το Περίπτερο της Philips

Κωνσταντίνος Ξανθόπουλος - 09/11/2020

Μια ανέκδοτη πτυχή του βίου του Ιάννη Ξενάκη μάς φανέρωσε ο Ανδρέας Γιακουμακάτος, σε σχετικά πρόσφατο άρθρο του στο **archetype** (βλ. «Ο Ξενάκης, ο Μουσιόπουλος και ο Λε Κορμπιζιέ», 28/09/2020, βλέπε [ΕΛΩ](#)). Η δημοσίευση, στην οποία εμφανιζόταν και το Περίπτερο της Philips, μου θύμισε ένα αξιομνημόνευτο βράδυ του 1972 σε έναν χώρο-πατάρι της Αρχιτεκτονικής Σχολής του Πανεπιστημίου Columbia στη Νέα Υόρκη.

Καθώς είναι γνωστό, οι μαθηματικές-ηλεκτρονικές μουσικές συνθέσεις του Ξενάκη είχαν προκαλέσει έντονο ενδιαφέρον ανάμεσα στους κύκλους της σύγχρονης πειραματικής μουσικής στις Η.Π.Α. Ανάλογη επομένως

ήταν και η προσωπική του παρουσία στη χώρα, από το Tanglewood του Aaron Copland (καλοκαίρι του 1967), σε μια πενταετή θητεία του στο Πανεπιστήμιο της Indiana (1967-1972). Είναι ίσως και από τις πιο αξιοσημείωτες προσωπικές του παρουσίες πέραν του Ατλαντικού.

Ευτυχώς όμως για την Ευρώπη, και ειδικά για τη Γαλλία, αλλά και τη χώρα μας, η Αμερική δεν τον κράτησε, ενώ εξακολούθησε να τον τιμά ανεβάζοντας συνθέσεις του, και ασχολούμενη μέχρι πρόσφατα με τη διερεύνηση της εκεί και της εν γένει δραστηριότητάς του.¹ Όπως αναφέρει ο ίδιος ο Ξενάκης,

«Η χρηματοδοτική συνεισφορά στο Κέντρο Μουσικών Μαθηματικών και Αυτοματισμού [CMAM-Indiana University] συρρικνώθηκε επίσης σταδιακά. Στο τέλος δεν υπήρχαν καθόλου χρήματα, λόγω της κρίσης του πολέμου στο Βιετνάμ. Η δουλειά μου στο στούντιο υποβαθμίστηκε επίσης. Έμεινε μόνο η διδασκαλία, η οποία καθεαυτή δεν με ενδιέφερε. Και έτσι τα παράτησα.»²

Εκείνο το βράδυ λοιπόν, μάλλον μετά την παραίτησή του τον Μάιο του 1972 και πριν επιστρέψει στην Ευρώπη, ο Ξενάκης, τότε στην ακμή των 50 χρόνων του, είχε δεχθεί να μιλήσει σε μια άτυπη συνάντηση με ομάδα φοιτητών και διδασκόντων της Σχολής. Είχε προηγουμένως ήδη ανταποκριθεί σε μια επίσημη πρόσκληση για την παρουσίαση της σκέψης του εν γένει και ειδικά γύρω από την αρχιτεκτονική σε ένα πολύ ευρύτερο ακροατήριο.

Τότε, το 1972, ήμουν επιμελητής [Teaching Assistant] σε μεταπτυχιακό Πρόγραμμα της Σχολής. Είχα επομένως την τύχη να βρεθώ και εγώ εκεί, στο πατάρι της Σχολής, μαζί με φοιτητές και λίγους διδάσκοντες, και να απολαύσω μια χειμαρρώδη αφήγηση πέντε-έξι ωρών *περί παντός επιστητού* από τον σπουδαίο διανοητή, μουσικό-αρχιτέκτονα-μηχανικό.

Δύο πράγματα έρχονται αυθόρμητα στον νου μου 50 σχεδόν χρόνια μετά από τη μοναδική αυτή εμπειρία.

Πρώτα, ο Ξενάκης δεν ήρθε να μας μιλήσει έχοντας προετοιμάσει αυτά που θα ήθελε εκείνος ενδεχομένως να μας πει, ή, κρατώντας κάποιο μπλοκάκι με έτοιμες σημειώσεις. Αντ'αυτού, ρώτησε τι εμείς θα θέλαμε να ακούσουμε και να συζητήσουμε. Τα «αιτήματα» έρχονταν βροχή το ένα μετά το άλλο, και ο ίδιος τα κατέγραφε σ' έναν πίνακα που υπήρχε στην αίθουσα. Αφού τα ταξινόμησε σε ομάδες ανάλογα με τη συνάφεια που είχαν, τα συνέθεσε σε έναν μπούσουλα βάσει του οποίου μας ταξίδεψε στις αντίστοιχες σκέψεις του. Τι πιο άμεσος αλήθεια και ευφυής τρόπος για να επικοινωνήσει μαζί μας και να ανεβάσει το ενδιαφέρον και την προσοχή μας στα ύψη της δικής του κοσμοαντίληψης!

Μετά, συγκρατώ επίσης μια ανέκδοτη εξομολόγηση-παραδοχή του. Μας είπε λοιπόν ότι, όταν το 1947 άρχισε να εργάζεται στο Γραφείο του Corbusier (δεν γνώριζε και πολλά γι' αυτόν τότε ο Ξενάκης των 25 χρόνων!), το πρώτο θέμα που του παρήγγειλε ο μεγάλος μύστης της αρχιτεκτονικής να μελετήσει και να επιλύσει σχεδιαστικά δεν ήταν άλλο από μια μεταλλική κουπαστή κλιμακοστασίου.

Ο Ξενάκης επιστράτευσε τις μαθηματικές του γνώσεις και σχεδίασε μια απόλυτα ραδινή, εξαιρετικά λεπτή κουπαστή, τέτοια που να ανταποκρίνεται ιδανικά στις ιδιότητες κι αντοχές του υλικού, να μη κάνει κοιλιά ανάμεσα στα κάθετα στηρίγματά της, την απόσταση και διατομή των οποίων είχε επίσης υπολογίσει με ανάλογο τρόπο. Αφού ολοκλήρωσε το εντεταλμένο έργο, το παρουσίασε με αυταρέσκεια στον Corbusier, προσδοκώντας να εισπράξει τον έπαινο για το αποτέλεσμα της προσπάθειάς του. Όμως, αντίθετα με τις προσδοκίες ενός έκπληκτου Ξενάκη, ο Corbusier τον επέπληξε λέγοντάς του ότι η προτεινόμενη λύση δεν συνιστούσε με οποιοδήποτε σκεπτικό αρχιτεκτονική προσέγγιση. Ο νεοφώτιστος Ξενάκης κατάλαβε βέβαια ότι ήταν αδύνατο ανθρώπινο χέρι να πιάσει και να στηριχθεί στην κουπαστή του με την εξαιρετικά λεπτεπίλεπτη διατομή, κάτι που ούτε μια μαϊμού θα κατόρθωνε με τα ευλύγιστα και σκελετωμένα της δάχτυλα. Ήταν και το πρώτο πάθημα-μάθημα αρχιτεκτονικής για τον αρχιτεκτονικά άπειρο Ξενάκη, καθώς ο ίδιος το ομολογούσε χαμογελώντας κατά τη νυκτερινή εκείνη σύναξη στο πατάρι της Σχολής.

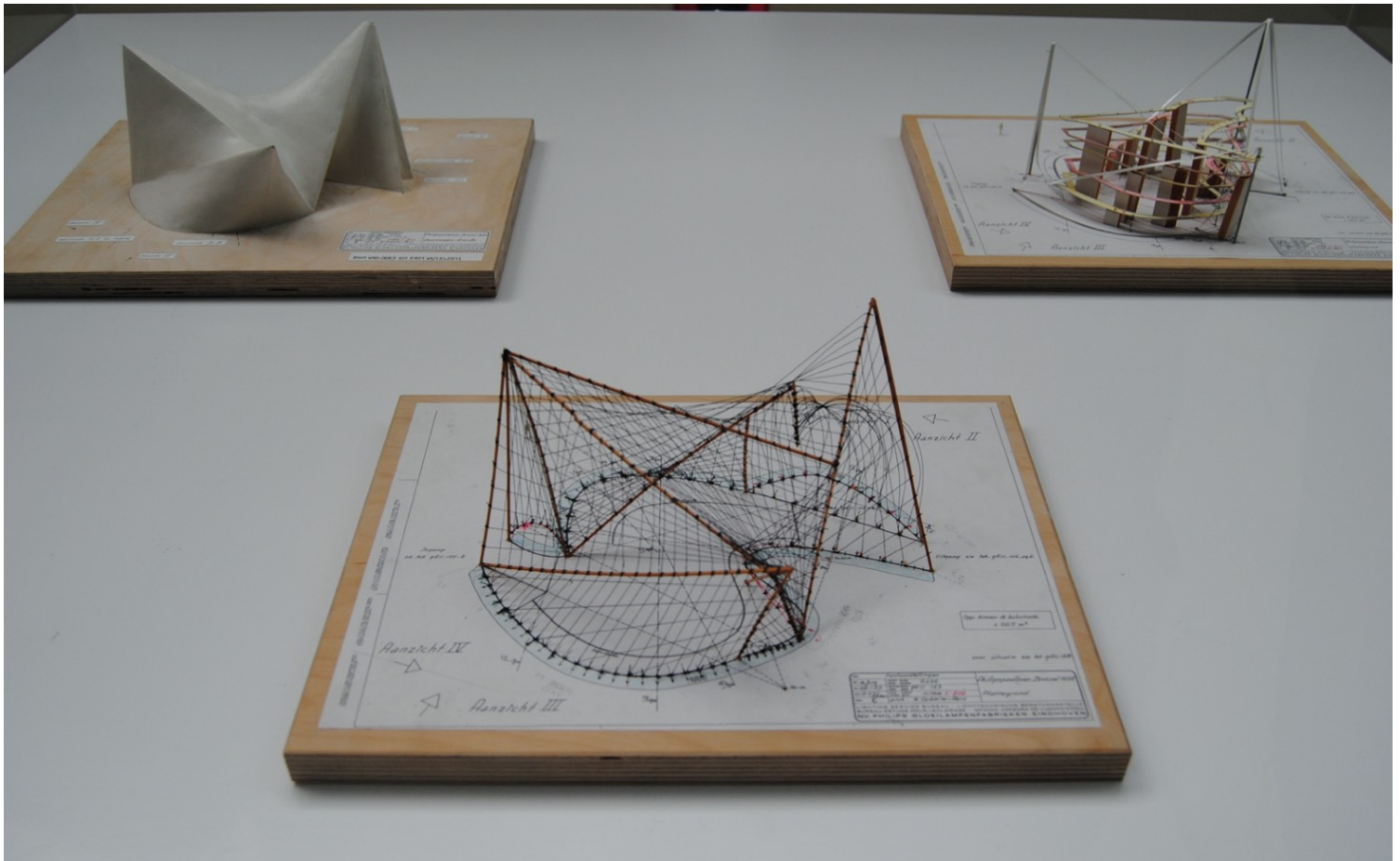
Ο Corbusier με τον Ιάννη Ξενάκη στις Βρυξέλλες, μπροστά σε λεωφορείο της βελγικής αεροπορικής Εταιρείας Sabena (1955;)

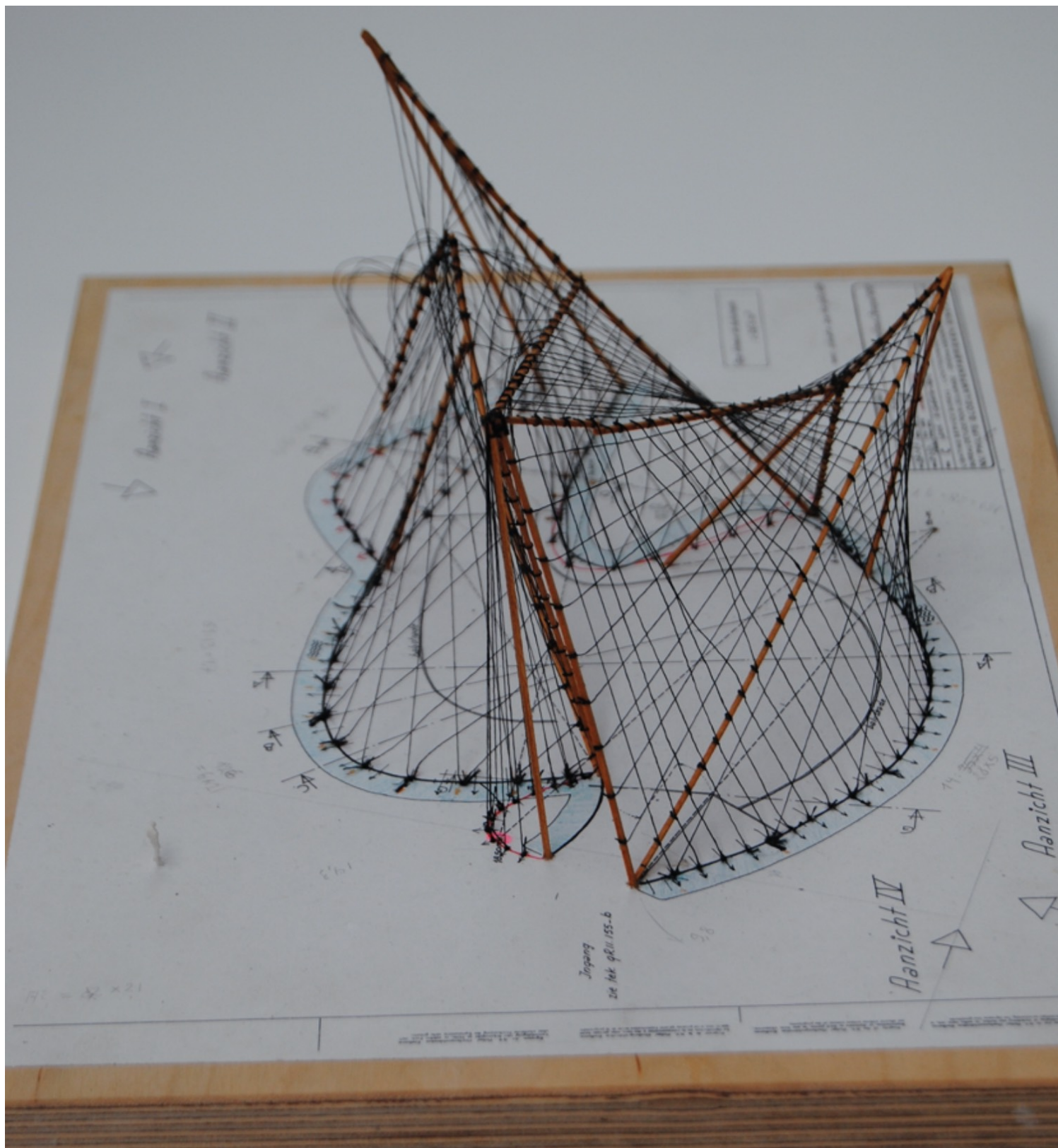
Δέκα περίπου χρόνια μετά από το προαναφερθέν επεισόδιο, το 1955 (ή 1956;), ήρθε η παραγγελία του Περιπτέρου της Philips, του οποίου τη μελέτη ο Corbusier εμπιστεύθηκε και ανέθεσε στον Ξενάκη. Εδώ, τα μαθηματικά, οι εκ περιστροφής επιφάνειες και τα εξ αυτών παραγόμενα στερεά, καθώς είναι και τα

υπερβολικά παραβολοειδή, λειτούργησαν για τον Ξενάκη αντίθετα από ό,τι με την περίπτωση της κουπαστής. Τα ίδια ενισχύθηκαν συν τω χρόνω από την εμπειρία και τη συνθετική του ικανότητα και διορατικότητα για τη στατικότητα των αυτοφερόμενων κατασκευών, τις προεντάσεις λεπτών στοιχείων από σκυρόδεμα (5 εκ. στο Περίπτερο!), για την εικόνα, τον ήχο, τη μουσική και τον συνδυασμό όλων αυτών. Το αποτέλεσμα ήταν μοναδικό στην αρχιτεκτονική του σύλληψη και εκτέλεση, και πέτυχε απόλυτα προδιαγραφές που είχαν οριστεί για το Περίπτερο, έργο που έγινε άλλωστε αντικείμενο άμεσης διεθνούς αναγνώρισης και εγκωμίων. Και είναι ακριβώς αυτή η αναγνώριση που δημιούργησε, όπως έχει καταγραφεί, το γνωστό επεισόδιο-«*incident Xenakis*» με έναν [άλλο] Corbusier, που είχε τότε μόνο αποφασίσει να διεκδικήσει το έργο σαν δική του αποκλειστικά δημιουργία!³ Μέχρι εκείνη τη στιγμή, ο ίδιος δεν είχε ασχοληθεί παρά μόνο με κάποια αρχικά σκίτσα, καμωμένα με εμφανή βιασύνη, για να περιγράψει με απλοϊκό τρόπο, σχεδόν παιδιάστικο, την ιδέα ενός «στομαχιού» (βλ. “*l'estomac*”), εμβαδού 500 τ.μ. Ένα «στομάχι» που θα μπορούσε να στεγάσει και να προσφέρει κατάλληλες επιφάνειες για την προβολή του «*ηλεκτρονικού ποιήματος*», έργου του μουσικοσυνθέτη Edgard Varèse, και βέβαια, να εξυπηρετεί μια οργανωμένη ροή επισκεπτών από την είσοδο μέχρι την έξοδο, δηλαδή από τη «*γαστρο-οισοφαγική βαλβίδα*» μέχρι τον «*πυλωρό*»!

Ο Ξενάκης εγκατέλειψε το Γραφείο του Corbusier το 1959, έναν χρόνο αφότου κτίστηκε το Περίπτερο της Philips, τη χρονιά ακριβώς που δυστυχώς κατεδαφίστηκε, χωρίς ποτέ να ξανακτιστεί, όπως -αντίθετα- αυτό συνέβη με το Περίπτερο του Mies van der Rohe στη Βαρκελώνη. Έκτοτε ο Ξενάκης πορεύτηκε μόνος, ενώ το Περίπτερο έμεινε στην ιστοριογραφία ως σημαντικό έργο αλλά και αφορμή σχολιασμού μιας δυσάρεστης στάσης και παρεπόμενης διαμάχης. Για τον Ξενάκη εξακολουθούσε όμως να αντιπροσωπεύει ουσιαστικό έργο και πειραματικό προηγούμενο για τις μετέπειτα χωρο-χρονικές μουσικές συνθέσεις και οπτικο-ακουστικές συνθέσεις του.

Πολλά θα μπορούσαν και έχουν γραφτεί για την περίπτωση του Περιπτέρου της Philips και το -«*incident Xenakis*». Ίσως η εκτενέστερη αναφορά (εξ όσων γνωρίζω) βρίσκεται ανάμεσα στις σελίδες 138 και 179 του βιβλίου του, *Musique de l'architecture; Textes, réalisations et projets architecturaux choisis, présentés et commentés par Sharon Kanach* (Éditions Parenthèses, Marseilles 2006).

Τα προπλάσματα του Περιπτέρου Philips

Σημ. Τα προπλάσματα του Περιπτέρου Philips κατασκευάστηκαν το 1958 από το Γραφείο Μελετών Φωτισμού της Philips/Eindhoven και φωτογραφήθηκαν το 2010 από τον Κ. Ξανθόπουλο εκεί όπου βρίσκονταν, [ίσως βρίσκονται ακόμα σήμερα] στο Atomium των Βρυξελλών.

Παραπομπές

¹ Βλ. π.χ. Διδακτορική διατριβή του Charles Turner, *Xenakis in America*. Graduate Center, City University of New York, 2014.

² Βλ. Bálint András Varga, *Conversations with Iannis Xenakis*, London: Faber and Faber, 1996, σελ.45.

³ «Μετά την έντονη διαμαρτυρία [*vociferous protest*] του Ξενάκη, ο Corbusier δέχτηκε να πιστώσει το έργο από κοινού και στους δύο», αναφέρει στο βιβλίο του Xenakis ο N. Matossian, (εκδ. London, Kahn & Averill, 1986. Σελ.121).